

BİR TELGRAF MEMURUNUN İFADESİYLE MÜTÂREKE DÖNEMİNDE İSTANBUL-ANADOLU HABERLEŞMESİ

Doç. Dr. MUSTAFA GÜL *

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra Anadolu'nun muhtelif yerleri işgal edilmişti. Bu işgal zincirini devam ettiren gelişmelerin önemli bir adımı da İstanbul'da atılmış, 13 Kasım 1918 tarihinde Dolmabahçe önlerine gelen İtilâf Devletleri'ne ait bir donanma, İstanbul'un fiilen işgal edildiğini âdeta haber veren bir görüntü ortaya çıkarmıştı. İtilâf Devletleri'nin yetkilileri bu fiilî işgali her seferinde reddetmiş olmalarına rağmen, işgalin ortaya çıkarabileceği bütün unsurlar İstanbul'da tam anlamıyla belirmiş ve bu devletler artık bu fiilî işgali resmî bir işgale dönüştürmek için hemen bütün hazırlıklarını da tamamlamışlardı.

İstanbul'da çeşitli binalara yerleşen İtilâf askerleri; uzun bir bekleyişten sonra Anadolu'da başlayan millî direniş hareketleri ve İstanbul'daki gelişmeleri dikkatle izlemeye ve elde ettikleri bilgileri raporlar halinde ülkelerine bildirmeye başladılar. İtilâf hükümetleri ile İstanbul'daki temsilcilikleri arasında yoğun bir haberleşme trafiği devam etti. ¹

Bu arada Anadolu'da Erzurum ve Sivas Kongreleri yapılmış, Sivas Kongresi'nden sonra Amasya'da varılan mutabakat nedeni ile, yurttan seçimler yapılmış ve Osmanlı Mebuslar Meclisi'nin açılması, bir anlamda Anadolu'daki Kuvâ-yı Millîye hareketinin yönetimi olan Heyet-i Temsiliye ile İstanbul Hükümeti arasında "Amasya Protokolü" ile kararlaştırılmış, yapılan seçimler neticesinde Müdâfaa-i Hukuk düşüncesine mensup bir çok kişi, bu arada Mustafa Kemal Paşa da son Osmanlı Mebuslar Meclisi'ne manevâ bağlarla medyun bulunduğu Erzurum'dan milletvekili seçilmiştir. ²

Oluşan yeni Meclis'in İstanbul'da toplanması, Misâk-ı Millî Kararları'nı alıp, kamuoyuna bunları ilân etmesi ve İstanbul'daki Meclis'in Erzurum ve

* Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Öğretim Üyesi.

¹ Salâhi Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I*, Ankara 1973, s. 11-49-50.

² Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, 2. Kitap, Ankara 1992, s. 102.

Sivas Kongresi kararlarını aynen benimsemesi ve nihayet Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile İstanbul Hükûmeti arasındaki yakın ilişkiler, İtilâf kuvvetlerini harekete geçirmiş, İstanbul'daki Meclis ile diğer millî kuruluşların dağıtılması yoluna gidilmiştir. ³

Bu arada, İstanbul Hükûmeti ile Anadolu arasındaki haberleşmenin kesilmesi için de gerekli müdâhalelerde bulunulmuştur. Bu haberleşmenin kesilmesi sırasında Harbiye Nezâreti Telgrafhânesi'nde görev yapan Mahmud (Ezan) Hoca'nın ele aldığımız bu hatırat metni, Mütareke İstanbulu'nda İtilâf Devletleri temsilcileri ve askerlerinin müdâhalelerini ve İstanbul-Anadolu haberleşmesini aksettirmesi bakımından önemlidir.

Bu hatırat metni aslen Düzcüli olan Kafkasya göçmenlerinden ve kasabanın eşrafından Hacı İshakoğlu Mahmûd (Ezan) Hoca tarafından anlatılmıştır. Mütâreke döneminin olaylarını yaşayan ve bir telgraf memuru olan Mahmûd Ezan'ın bu hatıratında ilgi çekici noktalar bulunmaktadır. Önemine binaen ifadesinde herhangi bir değişiklik yapmadan yorumsuz olarak metni sunuyorum. ⁴

"Ben seferberlikte İstanbul'da tahsilde iken asker olmuş ve Yıldız Telgraf Depo Taburu'nda güzide telgraf muhabercisi olarak yetişmiş, mütarekeden sonra Harbiye Nezâreti Erkân-ı Harbiye Riyâseti Telgrafhanesi'ne alınmışım.

Telgrafhanede; İrfan, Ruhi namında iki askerî muhaberci ile ismini hatırlayamayacağım bir müdür çalışıyordu. İstanbul: İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan işgali altında idi. Bu sırada Anadolu halkına: Padişahın esir olduğu, hilâfetin ve İmparatorluğun tamamiyle çöktüğü, hükûmet mefhumunun ortadan kalktığı şayi'aları dolayısıyla bütün maneviyatının düştüğü, halbuki vaziyetin böyle olmadığının Anadolu halkına iblâğı için bir heyeti nasihîye gönderilmesini tasvip ve hey'ete de Mustafa Kemal Paşa'nın riyâset etmesi tesbit edilerek vapurla Karadenize çıkmışlardı.

Uzatmayalım: Teşkilât-ı Millîye'ye başlandı. Sivas'ta Kongre namında

³ Bu konular hakkında bilgi için bkz., Selahattin Tansel, **Mondros'dan Mudanya'ya Kadar**, Cilt 3, Ankara 1978.

⁴ **Mahmut Ezan Hoca'nın Hatıratından**, (1895 - Düzcü doğumlu Hacı İshakoğlu)

bir mevki açıldı. İşte Kongre'nin telgrafhanesi de açıldı. Bu telgrafhane Harbiye Nezareti Erkân-ı Harbiye'si ile gizli münasebette idi. Sivas Kongre Telgrafhanesi ile Harbiye Nezareti arasındaki muhabereyi idare ediyorduk.

Bu vaziyet hemen anlaşılacak Harbiye Nezâreti Erkân-ı Harbiyye Riyâseti Telgrafhanesi'ni lağv ettiler. Sivilden askeriyeye alınan arkadaşlar vazife-i asliyelerine döndüler. Ben de sivil elbise giydirilerek Harbiye Nezareti Mülkiye Telgrafhânesi'ne verildim.

Gece Kongre Telgrafhanesi'nden mütemadiyen şifreli telgraflar alınır, Beyoğlu'nda bulunan bir Fırka Komutanlığı'na gönderilir, ondan gelen cevabı yine şifre olarak yazardık.

Mülkiye Telgrafhanesi'ndeki memur ve hatta müdürleri bana çok emniyet bağladılar, gece nöbetlerini bana küçük bir ücretle bırakıp giderlerdi. Ücretle telgraf alır ve çeker, hesaplarını da makbuz dipleri ile verirdim. Ertesi gün mesai zamanında gelirler vaziyeti teslim ederdim.

Benim vazifem: Ancak gecelere mahsus Anadolu muhaberesi idi. Gündüz boyunca gezerdim.

Sivas'tan İrtibat Zabiti namı ile bir yüzbaşı gönderildi. Beyoğlu'nda bilmem kaçınıcı Fırka Komutanı ile temas eder ve gece yarısını gelerek gazete cesameti kadar şifreler yazdırırdı.

Hele hiç unutmam bir gece yarısı şifreleri Sivas Kongresi'ne yazdırmak için geldi. Hava yağışlı idi. Sivas'taki telgrafhanede elektrik yoktu. Pil kuvveti ile muhabere ediyorduk. Mesafe uzak, kuvvet gelmiyor. Hava nemli olduğundan telde kontak oluyordu. Hat, nokta belli olmuyordu. Kulakla alındığı için hat, nokta belli olmayınca da anlaşılmıyordu. Yüzbaşı bey de sarhoştı, beni tahkir, tehdit ve bu vazifeye ehil olmadığımı tehkirane kelimelerle söyleyerek çok rencide etmişti. Makinadaki arızanın ne olduğundan bir bilgisi yoktu. Beni çok üzmüştü.

Teşkilât-ı Milliye muvaffakiyetle ilerliyordu. Kongre, Ankara'ya nakledildi. Yine muhabereye devam ediliyordu. Ankara'dan aldığımız şifrelerin imzası 20'nci Kolordu namını taşıyordu. İsim zikredilmiyordu.

Harbiye Nezareti'nde Seryaver Salih Bey vardı. Rütbesi Binbaşı idi. Millî hükûmetin gizli temsilcisi oluyordu gibi bana geliyor. Çok halim selim bir zattı. Hiç bir acı kelimesini duymadım. İntizar salonunda bir perçere içerisinde kurulmuş muhabere makinası çalışmaktaydı. Salih Bey, ica-bında beni çağırır Ankara ile muhabere ederdik. Kısa kısa şifreler yazdırırdı. Aldığı kısa kısa şifrelerin cevabını makinanın bulunduğu masada elini siper ederek, bakma diye tercüme eder ve cevaplandırırdı.

İstanbul'da gerek askerî memurlar ve gerekse sivil memur ve hatta halkın ekserisi millî harekâta can ve gönülden taraftardılar. Fırsat buldukça her tehlikeyi göze alarak yardım ederlerdi. Anadolu'ya cephane, malzeme kaçırlılar ve Hilâfet Hükûmeti'nin her emir ve istekleri nazarı itibare alınmazdı. Düvel-i itilâf kuvvetleri ile işbirliği yapan Padişah Hükûmetini bir düşman hükûmeti sayarlardı. Bu vaziyeti anlıyan düşman devletleri tamamıyla Anadolu Hükûmeti'nin, İstanbul Hükûmeti'nden tecrit edilmesine karar verdiler.

Bir gece yalnızdım. Kongre muhabere memuru, zannedersem Hamdi⁵ idi. Bu gece kat'iyyen makina başından ayrılmayacaksın. Paşa hazretleri makina başındadır, dedi. Her saat başında ne var derdi ve bu gece fevkalâde bir vak'anın zuhurunun beklenmekte olduğunu, çok uyanık bulunmamın emir olduğunu söyledi. Her saatte bir şey duydun mu deniyordu. Sabah vaktine bir-iki saat kala mitralyöz endah sesini duydum ve haber verdim. Acele tahkiki emir edildi. Bir fırka merkezi olan Şehzadebaşı'ndaki Letâfet Apartmanı'nı İngilizler bastılar. Nöbetçilerden birkaçının şehit edildiğini öğrendim ve böyle haber verdim. Daima etrafta göz-kulak olmamı tembih ettiler ve artık şafak da söktü.

Güneş doğma raddesine gelmişti. Harbiye Nezareti'nin yangın kulesinin bulunduğu kapıdan işgal askerleri, mitralyözler, yüklü katırlar ve hasta sedyeleri ile birlikte girip, batı kapısından geçtiler. Meğer bunlar Harbiye Nezâreti'nin etrafını kuşatmakta imiş. Bir müddet sonra aynı kapıdan 200 kadar asker geri dönüp doğruca nezaret kapısına varıp durdular. Artık her yer işgal edildiğinden deva'irin teslim edilmesi için tebliğ edilen nöbetçi

⁵ Kemal Atatürk, *Nutuk 1919-1927*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, 1991, s. 281-282. Not: Hamdi, Atatürk'ün: "Bizim en çok güvendiğimiz bir arkadaşımız... Bu vatansever ve cesur" diye iltifat ettiği, Telgraf memuru Manastırlı Hamdi Efendi'dir.

zabitini dışarı koğdular. Ben görmedim amma, o nöbetçi zabitanın te-essüründen kolunun damarını kesmek suretiyle intihara teşebbüs ettiğini ve figânla dışarı çıktığını işittim.

Bu ameliye sırasında nezaret avlusunun her köşesine makinalı silâhları hemen kurmuşlar ve her tehlikeye karşı emniyet tedbirlerini almışlardı. Budala herifler bilmiyorlardı, mukavemet edecek bir kuvvet yoktu. Kendileri muthiş bir kuvvetin zuhurundan korkuyorlardı. Bu korku yüzünden Letâfet Apartmanı'nda zavallı askerleri şehit etmişlerdi. Bu olaylar mesai zamanının başlama vaktine kadar icra edilmişti. Bu olayları yalnız ben, Ankara'daki merkezdeki vazifeliye iletliyordum ve makine başında Mustafa Kemal Paşa bekliyordu. Telgrafcı Hamit ⁶ idi. İsmi böyle hatırlıyorum. Her gördüğümü yazmamı, son deme kadar makina başında durmamın emir edildiğini söyledi.

Daireye gelen memurlar bana muhabereyi bırak, senin yüzünden biz de mafv olacağız dedilerse de ben askerim, vazifemi son dakikaya kadar ifa etmeğe mecburum diye görmekte olduğum manzarayı Ankara'ya bildirdim. Benden başka kimse kalmadı, hepsi dışarıya kaçtılar. Bir müddet sonra telgrafhaneyi bastılar. ARTIK SES KES, BASILDIK dedim ve son sözüm bu oldu. Beni dipçik darbeleri ile odacının küçük odasına hapsedtiler. Bu askerler Mecûsi Hint askerleri idi. Üç gün böylece hapis tutuldum, sonra telgrafhâne dahilinde sorguya çekildim. İskoçyalı general olduğunu anladığım biri zayıf Türkçe ile telgraf santralına celple: bu hat nereye gider diye işaret ettiler. Bâb-ı Âli'ye, bu da (okunamadı), Bu da Aksaray'a, bu da Telgraf Nezareti'ne dedim, zaten o kadar yol vardı. Hani ya Ankara'ya giden hat diye tazyik etti ise de, bu şehir dahilî telgrafnamesi olup şehir harici ile muhabere yapılmadığını söyledim. Benden başka bir Türk yoktu, yapayalnızdım. (Beyoğlu'ndaki santralden yol alınarak Ankara ile telgraf muhaberesinin yapıldığını kendileri şifahen söyledi.)

Bunlar bir heyetti, İngilizce epey konuştular, bir manga Mecûsi Hint askerî telgrafhanede bıraktılar, çavuşlarına benim için makinaya yaklaştırılmamamı emir ederek gittiler.

---

⁶ Telgrafcı Hamit: Kemal Atatürk, A.g.e., s. 281-282'de adı geçen Telgraf Memuru Manastırlı Hamdi Efendi'dir.

Bu tam bir işgaldi, bütün dâire-i askeriyye ve hatta Telgraf Nezareti'ne el koymuşlardı. Bundan sonra Anadolu ile muhabere tamamiyle kesilmişti. Artık Anadolu Hükûmeti'ne yardım etmek imkânları zayıflamış ve fiilen Millî Mücadele Harekâtı'na iştirak etmek devrinin açılmış olduğundan zabitan ve memurların işe yarayacak olanları Anadolu'ya geçmişlerdi. Harbiye Nezâreti'nde Hilâfet Hükûmeti'ne sadıkane hizmet eder görünen, hakikatte Anadolu Hükûmeti'nin her isteği için çalışan ve bizimle daima alâkadar olan Seryaver Salih Bey de ertesi günden itibaren görünmez oldu. Sonra Tokat meb'usu olarak Millet Meclisi'nde hizmet görmekte olduğunu gazetelerde falan gördüm. Bu mübarek adamın bir daha namını ve şanını görmedim. Nerede ise Allah selâmet versin.

Daire Müdürü Ziya Bey de vardı, onlar kimbilir ne oldular. Siz diyorsunuz ki, Harbiye Nezareti Telgrafçısı İsmail Hakkı mı bilmem birisinin gösterdiği fedakârlığın namı resmî evraklara geçmiş, millî kahraman gösterildiğini söylemişsiniz. Hayret ediyorum, İstanbul'un ilk işgalinden son işgaline kadar Harbiye Nezareti'nde bulundum. Erkân-ı Harbiye Telgrafhanesi vardı, lağvettiler. Mülkiye Telgrafhanesi vardı, onu da lağvettiler ve Maliye Telgrafhanesi'ne devrettiler. Bizi de belki lüzumu olur diye oraya verdiler ve orada üç ay kalmıştım, sonra kıt'ama verildim. Hakikat böyle iken, ne tahriflere uğratıldığını duyup da müteessir olmamak mümkün değildir." ⁷

⁷ Bu hatırat, Mahmut Ezan Hoca'ya ait olup Düzce'de, oğlu Emekli Hava Assubay Celalettin Ezan'dan alınmıştır. Konuyla ilgili olarak, oğlu Celalettin Bey'in şu sözlerini de buraya almak yerinde olacaktır. "Bundan benim bir mükâfata, bir nam ve şöhrete lâyık olduğum iddiasında değilim. Dediğim gibi baba hatırası olarak muhafaza ederseniz diye yazdım."

⁸ Mustafa Kemal Atatürk'ün haber almaya verdiği önem oldukça açıktır. O, bunu bir genelgesinde belirtmiş ve şimdiye kadar her vesile ile isbatı hamiyet eylemiş bulunan büyük ve küçük tekmil telgraf memurlarının muavenetlerine intizar edildiğini bildirmişti. Sina Akşin, **İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele**, Cilt 2, İstanbul 1992, s. 406.

⁹ Kemal Atatürk, A.g.e., s. 281.